

Investment Policy in Uzbekistan: Government Regulation Mechanisms and Features of Implementation

Ergashev Toxir Kurbanovich

Beknazarova Manzura Bakhtiyorovna

Аннотация: Ҳозирги даврда мамлакатимизда макро ва микро даражада иқтисодий ривожланишнинг асосий омили ҳисобланган инвестиция сиёсати масалаларига катта эътибор қаратилмоқда. Давлатнинг инвестиция сиёсатида инвестициялар учун реал имкониятлар ва шароитларни яратишни назарда тутди ва инвестиция бозорида давлатнинг самарали иштироки унинг ривожланишини рағбатлантиради. Давлат жамиятдаги инвестиция фаолиятига катта таъсир кўрсатади ва шунинг учун динамик иқтисодий муҳитда қулай инвестиция муҳитини яратиш учун мақсадли равишда тегишли инвестиция сиёсати воситаларини яратиш зарурати мавжуд.

Калит сўзлар: Инвестиция сиёсати, инвестиция фаолияти, бюджет, сармоялар, ресурслар, стратегия, амортизация, самарадорлик, инвестиция муҳити.

Кириш. Бугунги кунда сармоялар иқтисодиётнинг жадал ишлаши ва ривожланиши учун жуда муҳим омиллардан биридир, чунки улар ҳар қандай мамлакатда иқтисодиёт даражасида содир бўладиган энг асосий иқтисодий жараёнларнинг бир меъёрида бориши ва унинг тармоқ ва минтақавий сегментлари ҳамда алоҳида иқтисодий субъектларини олдиндан белгилаб беради.

Жаҳонда бўладиган иқтисодий жараёнлар тажрибасидан бизга маълумки, инвестициялар ижтимоий ишлаб чиқариш ва бандлик даражасига, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларга ва иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларининг ривожланишига таъсир қилиб иқтисодиётни ҳаракатга келтирувчи асосий воситаларидан бири сифатида намоён бўлади. Агар биз биргина саноат соҳасида қарайдиган бўлсак, саноатда инвестицияларининг ўсиши биринчи навбатда меҳнат унумдорлигининг ошишига ва ишлаб чиқариш қувватларини янгилашга ва мавжудларидан тўлиқ фойдаланишга олиб келади. Кириладиغان инвестиция ресурсларининг ҳажми ва мавжудлиги улардан рационал фойдаланиш, миллий иқтисодиётни ривожлантиришнинг узоқ муддатли омили бўлиб ҳисобланади.

Шу сабабли ҳам давлат инвестиция сиёсати мамлакат ижтимоий ва иқтисодий сиёсатнинг ажралмас қисми бўлиб, у давлатнинг инвестиция фаолиятига нисбатан ўз позициясини ифодалайди. Шу билан бирга инвестиция сиёсатидаги давлатнинг асосий мақсадларни, иқтисодий ривожланиш тенденцияларни ва мамлакатда инвестиция фаолиятида давлат бошқаруви шакллари белгилайди.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Бугунги кунда миллий иқтисодиётда инвестиция сиёсатни амалга ошириш ва самарали бошқаришни шакллантиришнинг назарий ва амалий масалалари чет олимларидан У.Шарп, Г.Александр, Дж.Бэйли [1], МДХ мамлакатлари олимларидан, П.Л.Виленский, В.Н.Лившиц, С.А.Смоляк [2], В.Т.Золотоговорнинг [3] илмий изланишлари асосида тайёрланган илмий асарларида ўз аксини топган.

Ўзбекистонда инвестиция сиёсатини амалга ошириш масаласи бу соҳасида илмий изланишлар олиб борган Д.Ғ.Ғозибеков [4], А.Т.Узоков, Ш.Эргашева [5] каби иқтисодчи олимларнинг илмий асарларида батафсил кўрсатиб берилган.

Юқорида келтирилган олимларнинг айнан шу соҳага қўшган ҳиссалари, илмий хулосалари чиқариш учун муҳим асос бўлиб хизмат қилади. Шу билан бирга, улар томонидан иқтисодиётда инвестицион сиёсатни амалга ошириш масалаларининг Ўзбекистон Республикасида бозор муносабатларининг шаклланиши ва ривожланишининг дастлабки даврларига мос ҳолда тадқиқ этилган бўлиб, у ҳозирги вақтдаги инвестицион сиёсатни амалга ошириш ва бошқариш масалаларини, ислохотларнинг ҳозирги даврига хос хусусиятларини очиб беролмайди.

Тадқиқот методологияси. Илмий изланишларимиз натижалари, иқтисодиёт тармоқларида фаолият кўрсатаётган корхоналар томонидан жалб қилинаётган инвестициялар ҳажмига ҳамда инвестиция жараёнларига таъсир кўрсатувчи омилларни қиёсий таҳлил ва солиштириш, тизимли таҳлил, усулларидан фойдаланилган ҳолда ўрганиб чиқилган.

Таҳлил ва натижалар. Давлатнинг инвестиция сиёсатининг таърифи илмий-иқтисодий адабиётларда ва қонун ҳужжатларида турли хил талқинларда берилган. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги қонунида у қуйидагича келтирилган: **“Инвестиция сиёсати-Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида**

ва унинг алоҳида тармоқларида инвестицияларнинг зарур даражасини ва тузилмасини таъминлашга, инвестиция фаолияти субъектларининг инвестиция манбаларини топишга ва улардан фойдаланишнинг устувор тармоқларини аниқлашга йўналтирилган инвестициявий фаоллигини оширишга доир ўзаро боғлиқ тадбирлар мажмуи”[6]. Буни мамлакатимизда инвестиция фаолиятини жонлантириш, иктисодиётни кўтариш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва ижтимоий ҳаётга татбиқ этиш мақсадида барча хўжалик юритувчи субъектлар учун қулай шарт-шароитларни давлат томонидан яратиш бўйича амалга ошириладиган комплекс мақсадли чора-тадбирлар мажмуи сифатида тушиниш мумкин.

Шундай қилиб, давлатнинг инвестиция сиёсати - бу инвестиция жараёнини кучайтириш учун мақбул шарт-шароитларни яратиш мақсадида инвестиция фаолиятини бошқариш бўйича давлат томонидан амалга ошириладиган чора-тадбирлар мажмуидир.

Давлат инвестиция сиёсатининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат: инвестиция фаолияти учун зарур бўлган молиявий ресурсларни сафарбар этиш, инвестиция фаолиятининг ёмонлашувини бартараф этиш, давлатга йўналтирилган қурилиш дастурларини амалга ошириш, таркибий ўзгаришларни таъминлаш ва капитал қўйилмалар самарадорлигини ошириш, ва шунингдек, жамиятининг ижтимоий ҳаётини сезиларли даражада яхшилаш.

Мамлакатнинг инвестиция сиёсатининг асосий вазифалари сифатида қуйидагилар белгилаб олинади:

1. иктисодиётнинг айрим асосан етакчи тармоқларини кўллаб-қувватлаш (рағбатлантириш);
2. иктисодиёт тармоқлари ва экспорт маҳсулотларини ишлаб чиқарувчиларни мутаносиб ривожланишини таъминлаш;
3. маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотини рақобатдошлигига эришиш;
4. ижтимоий ва экологик дастурларни амалга ошириш (соғлиқни сақлашни ривожлантириш, таълим, уй-жой коммунал хизматлари ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш);
5. бугунги куннинг энг долзарб муаммоларидан ҳисобланган аҳолининг бандлигини таъминлаш ва тартибга солиш;
6. давлатнинг мудофааси ва хавфсизлигини таъминлаш.

Мамлакатнинг инвестиция сиёсати бир вақтнинг ўзида ҳам давлат томонидан, ҳам хусусий инвесторларнинг ўз маблағлари ҳисобидан молиялаштириладиган лойиҳалар учун бирдек қулай инвестиция муҳитини яратиб беришни ўз ичига олади. Инвестиция муҳитининг қулайлигини аниқлаш учун инвестиция муҳитини баҳолаш зарур бўлади. Инвестор инвестиция муҳитини баҳолаш жараёнида инвестициялашнинг риск даражасини қандайлигини аниқлайди. Инвестиция муҳити қанчалик яхши бўлса, инвестицион жозибадорлик юқори бўлади ва инвестицияларнинг кириб келиши кўпаяди, акс ҳолда эса инвесторнинг ўз тадбиркорлик rischi юқори бўлади, инвестиция оқими камаяди. Макродаражада инвестиция муҳитига таъсир этувчи омиллар қуйидаги 1-чизмада тасвирланган.

1- чизма. Инвестицион муҳитни белгиловчи омиллар [5].

Макродаражада инвестиция муҳитини инвестициялар киритиладиган мамлакатдаги инвестицияларнинг самарадорлигини ва хавфсизлигини таъминлашга қаратилган иқтисодий, ижтимоий, сиёсий шарт-шароитлар мажмуаси деб қараш мумкин. Шундан келиб чиқиб, инвестиция муҳитига таъсир этувчи омиллар ҳам иқтисодий ва ижтимоий омилларга бўлинади.

Инвестициялар муҳитига таъсир қилувчи сиёсий омилларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- хорижий инвестицияларга нисбатан давлат сиёсати;
- халқаро шартномаларга амал қилиш;
- давлатнинг иқтисодиётга аралашуш даражаси;
- халқаро шартномаларга иштирок этиш тизими;
- давлат аппарати ишларининг самарадорлиги;
- сиёсий барқарорлик ва бошқалар.

Демак сиёсий омиллар ва хорижий инвестицияларга тааллуқли бўлади. Бундан ташқари инвестицион муҳитга кучли таъсир қилувчи иқтисодий омиллар ҳам мавжуд бўлиб, барқарор ривожланаётган давлатларда уларнинг таъсири кучли бўлмайди.

Бундан ташқари инвестиция муҳитига таъсир қилувчи ижтимоий омиллар ҳам мавжуд бўлиб булар жамият аъзоларининг хусусий мулкга бўлган муносабати, мафкуравий билим даражаси ва ишчи синфининг муносабатлари билан белгиланади.

Давлат томонидан инвестициялар тўғрисида қабул қилинган қонунлар ва қонун ости ҳужжатлари, давлат инвестиция дастурлари асосий мақсади инвестицияларининг максимал самарадорлигини таъминлашга қаратилган. Бозор муносабатлари шароитида инвестиция фаолиятини давлат томонидан тўғридан-тўғри ва билвосита тартибга солиш усуллари, шунингдек маъмурий ва иқтисодий воситалар ушбу тартибга солиш билан ажралиб туради. Иккала усул ва восита ҳам умумий мақсад ва вазифаларни ҳал қилишга қаратилган.

Инвестиция операцияларга давлатнинг таъсири бу қулай инвестиция муҳитни таъминлаш ва инвестициявий фаолиятни рағбатлантиришнинг зарурий шартидир бўлиб, у бутун ижтимоий манфаатлар учун ҳамда ижтимоий ва иқтисодий тизимни барқарор ривожланишига имкон беради.

Инвестиция фаолиятини тўғридан-тўғри давлат томонидан тартибга солишнинг баъзи жиҳатларини батафсил кўриб чиқамиз.

Давлат инвестициялари давлат сиёсатининг стратегик муаммоларини ҳал қилишга қаратилган бўлиб, улар кўпинча тижорат хусусиятига эга бўлмайди. Шунинг учун давлат инвестицияларининг паст иқтисодий самарадорлиги тўғрисида фикрлар ҳозирги вақтда ҳам мавжуд. Мамлакат микёсидаги давлат инвестицияларининг самарадорлиги уларнинг барқарор иқтисодий йўналтирилганлиги, жамиятнинг ўсиши ва ижтимоий тараққиёти ривожланганлигини ҳисобга олиб кўриб чиқилиши керак. Бунинг учун албатта давлат сармояларидан самарали фойдаланишини таъминловчи механизмни яратиши керак. Бундай механизмни яратишнинг асосий йўналишлари аллақачон ишлаб чиқилган ва амалда қўлланилиб келмоқда.

Инвестицияларни давлат томонидан тартибга солиш инвестиция сармояларининг максимал самарадорлигини таъминлашга қаратилган. Бозор муносабатлари шароитида инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солишнинг иккита усули мавжуд. Булар бевосита ва билвосита усуллар бўлиб, инвестицияларни тартибга солишнинг маъмурий ва иқтисодий воситалари ташкил топган. Юқорида келтирилган иккала усул ва восита ҳам давлат даражасида умумий мақсад ва вазифаларни ҳал қилишга қаратилган.

Инвестиция жараёнларига давлатнинг фаол таъсири ўтказишдан асосий мақсад, қулай инвестицион муҳитни яратиш ва инвестициявий фаолиятни жонлантириш ҳамда унинг зарурий шarti бўлган ва бутун жамиятнинг ижтимоий манфаатлар қаратилган ижтимоий ва иқтисодий тизимни барқарор ривожланишига имкон беришдан иборатдир.

Давлат томонидан инвестиция фаолиятини тартибга солишнинг бевосита, яъни тўғридан-тўғри усуллари қўллаш билан инвестиция жараёнларига таъсир ўтказиш учун ҳам маъмурий, ҳам иқтисодий воситалар қўлланилади. Маъмурий воситаларни қўллаш орқали давлат мажбурий характердаги мажбурий қарорларга таяниб, инвестиция операцияларига бевосита таъсир қилади. Ушбу воситаларга тижорат субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш, лицензиялаш, экспорт ва импорт квоталарини белгилаш, давлат корхоналари ва давлат мулкни бошқариш, маъмурий тартиб-таомиллар ва бошқалар киради. Тўғридан-тўғри иқтисодий таъсир табиатига кўра, ўз фаолиятига эга бўлган, бозорнинг кучли рақобатида дош беролмайдиган, баъзи минтақалар, тармоқлар ва муассасаларга сармоя киритишда қўлланилади. Шу учун ҳам иқтисодий билим талаб қиладиган соҳаларида сармоявий хатарлар юқори бўлганлиги сабабли, инвестиция жараёни вақти-вақти билан амалга оширилади ва лойиҳалар узоқ муддатли бўлади ва улар қимматга тушади.

Давлат томонидан инвестиция жараёнларини билвосита усуллар билан тартибга солишда фақат иқтисодий воситалар билан таъсир кўрсатиш орқали амалга оширилади. Бу воситаларга бюджет, солиқ ва пул-кредит сиёсати киради. Инвестиция жараёнларига бу воситалар орқали билвосита таъсир қилиш, давлат инвестиция сиёсати муаммоларини ҳал қилишда улар томонидан ҳам маълум мақсадга қаратилган муайян чораларни ишлаб чиқишга ундайди. Давлат даражасида инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солишнинг асосий усуллари 1-жадвалда кўрсатиб берилган.

1-жадвал

<i>Бевосита усуллар</i>	<i>Билвосита усуллар</i>
<ul style="list-style-type: none"> - саноат, қишлоқ хўжалиги ва бошқа соҳаларни ривожлантиришга қаратилган минтақавий дастурлар; - минтақавий бюджетдан ташқари фондлар; - давлат томонидан тўғридан-тўғри капитал қўйилмалар; - минтақавий стандартлар ва нормалар; - квоталаш; - лицензия; - ҳудудий назорат квоталари; - ҳудудий ва муниципал мулк; Талабни рағбатлантириш ва нархларни тартибга солиш. - тадқиқотлар ва ишланмалар учун давлат томонидан молиялаштириш; - чет элда патент олиш учун корхона харажатларини қўллаб-қувватлаш 	<ul style="list-style-type: none"> - имтиёзли солиқ ставкалари ва имтиёзли солиқлар; - солиқ имтиёзлари; - кредитлар бўйича имтиёзли ставкалар; - экспортни рағбатлантириш бўйича кредит чоралари: а) тўғридан-тўғри экспорт кредитларини бериш; б) экспорт кредитларини қайта молиялаштириш. в) экспорт кредитларини суғурталаш. г) минтақани ривожлантириш нуқтаи назаридан устувор тармоқларни ривожлантиришда давлат қарзларининг кафолатлари тўғрисида. - инвестициялар учун солиқ имтиёзлари; - минтақавий ва муниципал кредитлар; - минтақавий ва шаҳар ресурсларидан фойдаланганлик учун тўловлар; - атроф муҳитни ифлослантиргани учун тўловлар; - минтақавий иқтисодиётга сармоя киритадиган минтақавий кредит ташкилотлари учун кафолатлар ва имтиёзлар

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномасида иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни амалга оширишда давлат компанияларини хусусийлаштириш ва трансформация қилишни жадаллаштириш жараёнларига ҳам алоҳида эътибор қаратилган. Жумладан, мурожаатномада жорий йилда хусусийлаштириш ва трансформациялаш жараёнларини жадаллаштириш ҳисобида «Навоий кон-металлургия комбинати», «Ўзбекнефтгаз», «Ўзбекгидроэнерго», «Ўзавтосаноат» акциядорлик жамиятлари халқаро молия бозорига чиқиб, давлат кафолатисиз маблағ жалб этиш имкониятига эга бўлиши айтиб ўтилган [7]. Бунинг натижада биринчидан, инвестицияларнинг давлат кафолатисиз кириб келиши бўлса, иккинчидан давлат маблағларининг иқтисодиётнинг бошқа соҳаларига йўналтиришга имкон яратади. Бу эса мамлакатда инвестиция сиёсатини юритишда унинг ҳуқуқий асосларини яратишни талаб қилади. Ҳуқуқий воситалар давлат таъсирининг маъмурий ва иқтисодий воситаларини амалга оширилишини кафолатлайди.

Бунга қуйидагилар киради: давлат томонидан тартибга солишнинг аниқ мақсадга йўналтирилган таркибий қисмини кучайтириш, инфратузилмани қўллаб-қувватлаш ва

иктисодиётда корпоратив секторнинг рақобатбардош мавқеини мустаҳкамлаш билан боғлиқ лойиҳаларни биргаликда молиялаштириш асосида давлат ва компаниялар ўртасида ҳамкорлик лойиҳаларининг шакллари ишлаб чиқиш. Минтақаларни ижтимоий-иктисодий ривожлантириш учун капитал ўтказмаларини капитал асосида таъминлаш.

Хулоса ва таклифлар. Илмий изланишлар натижалари шуни кўрсатадики инвестиция сиёсатининг давлат томонидан тартибга солишнинг асосий йўналишлари бўлиб қуйидагилардан ҳисобланиши зарур:

1. Мамлакатдаги ички ва ташқи омилларнинг таъсирини ҳисобга олган ҳолда инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг устувор йўналишларини аниқлаш;
2. Мавжуд муассасаларни кенгайтириш ва уларни техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш учун бу йўналишдаги инвестицияларга устувор аҳамият бериш, бошқача қилиб айтганда, асосий мақсадни янги қурилишдан техник қайта жиҳозлаш ва институционал қайта қуришга кўчириш;
3. Инвестиция фаолиятини амалга ошириш учун миллий иқтисодиётнинг муҳим тармоқларидаги стратегик аҳамиятга эга бўлган лойиҳаларга бюджетдан субсидиялар бериш;
4. Корхоналар фойдасидан ушлаб қолинган маблағларни инвестиция қилиш ва амортизация ажратмаларини расмийлаштиришда институтлар ва инвесторларнинг ҳуқуқларини кенгайтириш;
5. Давлат бюджети ҳисобидан молиялаштириладиган инвестиция лойиҳалар сонини қисқартириш ва хусусий, тўғридан-тўғри молиялаштириладиган инвестиция лойиҳаларининг сонини кўпайтириш.

Бозор тизими учун самарали ва мос давлат инвестиция сиёсатини амалга ошириш, давлат инвестиция сиёсатини шакллантириш ва уни илмий асосланган ҳолда амалга ошириш, бу соҳада замонавий менежмент услубларини ривожлантириш ва уни тамойилларига риоя қилиш орқали мамлакат иқтисодиётини интенсив ва динамик ўсишини таъминлаш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции: Пер. с англ.-М.:ИНФРА-М, 2001.-ХП, 1028 с.
2. Виленский П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов: Теория и практика: Учеб. Пособие. -М: Дело, 2004.-888 с.
3. Золотогоров В.Т. Инвестиционное проектирование. Мн.: ИП «Экоперспектива», 1998. -463 с.
4. 4, Гозибеков Д.Г. Инвестицияларни молиялаштириш масалалари.- Тошкент: Молия, 2003. 331 бет.
5. Узоқов А., Эргашева Ш. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Ўқув қўлланма. - Т: "Иқтисод-Молия" 2007. – 213 бет.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги қонуни. //www.lex.uz.
7. Ўзбекистон Республикаси президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси. <https://www.gazeta.uz>